

УДК 159.923:[331.101]

ЕКОНОМІЧНА УСПІШНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ: ПРОФЕСІЙНО-КВАЛІФІКАЦІЙНІ КООРДИНАТИ

Подляшаник В.В., к. психол. н.,
доцент кафедри загальної та соціальної психології
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті представлено теоретико-методологічне обґрунтування економічної успішності особистості та матеріал систематизації центральних позицій її професійно-кваліфікаційних характеристик. Розглянуто психологічний конструкт економічної успішності особистості у його об'єктно-суб'єктній сутності через ознаки соціально-економічного становища та характеристики економічного статусу людини як суб'єкта економічної сфери діяльності. Узагальнено розуміння економічної успішності особистості як зовнішньої оцінки економічного статусу в характеристиках процесу діяльності, спілкування та внутрішніх особливостей переживання людиною станів задоволення, впевненості, самодостатності. Конкретизовано основні характеристики економічної успішності особистості, критерії та умови її ефективної реалізації. Виокремлено основні позиції вивчення професійної успішності особистості через аналіз професійно-кваліфікаційних координат фахівця та специфіку його соціального індексу стратифікації в диференціації п'яти професійних категорій. Зазначено, що економічна успішність особистості як ознака її економічної безпеки є підтримуючим фактором розвитку особистісного благополуччя людини.

Ключові слова: економічна успішність, економічний статус, економічна безпека, професійна успішність, соціальна стратифікація, особистість.

В статье представлены теоретико-методологическое обоснование экономической успешности личности и материал систематизации центральных позиций ее профессионально-квалификационных характеристик. Рассмотрен психологический конструкт экономической успешности личности в его объектно-субъектной сущности через описание социально-экономического положения и характеристики экономического статуса человека как субъекта экономической сферы деятельности. Обобщено понимание экономической успешности личности как внешней оценки экономического статуса в характеристиках процесса деятельности и общения и внутренних особенностей переживания человеком состояний удовольствия, уверенности, самодостаточности. Конкретизированы основные характеристики экономической успешности личности, критерии и условия ее эффективной реализации. Выделены основные позиции изучения профессиональной успешности личности через анализ профессионально-квалификационных координат специалиста и специфику его социального индекса стратификации в дифференциации пяти профессиональных категорий. Отмечено, что экономическая успешность личности как признак ее экономической безопасности является поддерживающим фактором развития личностного благополучия человека.

Ключевые слова: экономическая успешность, экономический статус, экономическая безопасность, профессиональная успешность, социальная стратификация, личность.

Podliashanyk V.V. ECONOMIC SUCCESS OF PERSONALITY: PROFESSIONAL AND QUALIFICATION COORDINATES

The article represents theoretical and methodological grounding of economic success of personality and systematization material of central positions of its professional and qualification characteristics. The psychological construct of economic success of personality has been considered in its object-subject nature through the social and economic position features and economic status characteristics of human as a subject of economic activity area. The understanding of economic success of personality has been generalized as external assessment of economic status in activity and communication process characteristics and internal peculiarities of human experience states of satisfaction, confidence, and self-sufficiency. The main characteristics of economic success of personality, the criteria and conditions of its effective realization have been concretized. The main positions of studying the professional success of personality have been determined through the analysis of professional and qualification coordinates of specialist and specifics of its social index of stratification in five professional categories differentiation. It has been noted that economic success of personality as its economic safety feature is the development supporting factor of personality human well-being.

Key words: economic success, economic status, economic safety, professional success, social stratification, personality.

Постановка актуальності проблеми. Питання економічної успішності особистості є одним з важливих аспектів проблеми розвитку особистості. Соціально-економіч-

ний контекст розвитку української держави, де вкрай актуальними є не тільки проведеної розумної соціальної політики, але й встановлення гарантій реалізації власних

економічних інтересів суб'єктів, потребує культивування психологічних знань е глибинному розумінні сутності економічних процесів. Останнім часом усе частіше стає зрозумілим, що моделі, розроблені в рамках економічних теорій, недостатньо допомагають у вирішенні багатьох економічних проблем, і причиною цього є постійна дія так званого «людського фактора». Це й зумовило появу нового напрямку економічної психології, де одним з пріоритетних розділів є психологія економічної успішності особистості.

Контекст вивчення економічної успішності особистості в психологічному ракурсі особистісної успішності робить дослідження актуальним і своєчасним, адже наявні наукові доробки засвідчують відсутність чіткого, логічно структурованого уявлення про необхідну систему показників, за якими можна було б визначити рівень досягнення людиною успіху, економічного зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Традиційно в низці вітчизняних і зарубіжних психологічних досліджень економічна успішність особистості розглядається в межах такого феноменального утворення, як особистісна успішність, яка переважно знаходить інтерпретацію в рамках психотерапевтичної практики як проблема особистісного зростання, розвитку самоідентичності, адаптованості до зовнішніх умов життєдіяльності (Дж. Аткинсон, О. Бондаренко, Г. Ложкін, Д. Маккеланд, А. Маслоу, Ю. Орлов, С. Рубінштейн, В. Татенко, Т. Титаренко та ін.). Також протягом останніх років сфера наукових інтересів інтерпретації економічної успішності особистості переважно стосується питань психології безпеки особистості, де інвестовано програми особистісного самозбереження з урахуванням життєвих перспектив і планів особистості (Р. Агузумцян, Л. Акімова, Ж. Вірна, Н. Єфімова, А. Журавльов, О. Остапівський, М. Папуча, Н. Тарабріна та ін.). Заслуговеє на увагу і контекст вивчення економічної успішності особистості – складової економічної безпеки особистості як системи заходів, спрямованих на забезпечення захисту людини від внутрішніх і зовнішніх загроз, а саме вивчення передумови виживання суб'єкта в кризових умовах, захисту життєво важливих економічних інтересів особистості, створення внутрішнього імунітету та зовнішнього захисту від дестабілізуючих впливів, можливості забезпечення гідних умов життя та сталого розвитку особистості (В. Асанович, Д. Волкогон, Г. Грачев, Ю. Зінченко, О. Зотова, Т. Краснянская, Н. Лизь, Е. Мурадян, Н. Мухамадієв та ін.).

Отримані наукові доробки доводять необхідність розширення сфери вивчення економічної успішності особистості, а саме її вихід у сферу соціально-політичної, професійної та правової дійсності, де вона віднайде формат систематичного оновлення і консолідації психологічних аспектів організації навчання та психотерапії учасників економічних процесів.

Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування економічної успішності особистості та систематизація центральних позицій її професійно-кваліфікаційних характеристик.

Виклад основного матеріалу. Передусім, розпочинаючи теоретичний екскурс у вказану проблему, варто зупинитися на проблемі успіху як психологічному явищі, пов'язаному з соціальною природою людини. Водночас переживання успішності є цілком суб'єктивним явищем, яке лише частково стосується зовнішніх, соціальних аспектів життєдіяльності людини, адже воно детерміновано особливостями функціонування її внутрішнього світу. Успішність – це внутрішній стан особи, до якого людина приходить поступово, за допомогою регулярної концентрації своїх ключових бажань, активних зусиль з їх втілення з метою досягнення рівноваги та гармонії. Гармонійний стан визначається людиною за певних умов: гарне здоров'я та самопочуття, позитивне мислення, душевний комфорт, матеріально-фінансовий добробут, гарні стосунки з близькими людьми, професійна та творча самореалізація тощо. Таким чином, *об'єктом економічної успішності особистості* є її економічне становище, а *суб'єктом економічної успішності особистості* – сама людина, що прагне реалізувати власні економічні інтереси.

Коли йдеться про економічну успішність особистості, то слід брати до уваги специфічну структуру її економічного становлення та добробуту. У цьому контексті варто згадати так званий продуктивний тип характеру, описаний у теорії Е. Фромма, який є визначеним ідеалом, кінцевою метою розвитку людства. Його основні детермінанти розвитку – любов і праця, завдяки яким така людина інтегрується в суспільстві, відчуваючи себе цілісною індивідуальністю [9]. За Е. Фроммом, це людина креативна, незалежна, спокійна, чесна та любляча. Завдяки продуктивному мисленню, праці та любові до всього живого така людина здійснює соціально корисні вчинки. Продуктивне мислення забезпечує раціональний, свідомий рівень соціальної самоідентичності, а продуктивна праця – можливість творчого само-

вираження через створення суспільно ко-рисного продукту.

Економічно успішною особистістю стає тоді, коли вона повноцінно переживає стан захищеності в умовах соціально-економічних відносин на всіх рівнях, починаючи з держави і закінчуючи кожним її громадянином. Тому коли йдеться про економічну безпеку особистості, то можна надати цілісну картину її економічної успішності в межах переживання стану стабільності та стійкості економічного становища людини, що дозволяє їй підтримувати гідний рівень життя.

Таким чином, економічна успішність особистості визначається сукупністю умов існування суб'єкта, які він опанував, створив у процесі самореалізації та які він здатен контролювати. При цьому під здатністю суб'єкта контролювати ті чи інші умови власної діяльності розуміється не тільки і не стільки його можливість відстежувати динаміку умов, проводити їх моніторинг, а здатність здійснювати значний вплив на умови, відігравати щодо них вирішальну роль, мати реальне домінування та фактичну владу.

Вищесказане дає змогу констатувати положення, що особистість, яка успішна в діяльності, повинна бути професійно орієнтованою і мати добре розвинені здібності управління своєю діяльністю, тобто у неї повинен бути добре розвинутий професійний інтерес, а також вона повинна вміти проектувати майбутнє та виробляти різноманітні стратегії взаємодії в конкретній ситуації, тим самим забезпечуючи відповідальність при вирішенні складних професійно-економічних проблем.

Центральними характеристиками професійно-успішної особистості є її психічне здоров'я, функціональна автономність (незалежність) і мотивованість активності усвідомленими процесами [5; 6; 7]. У низці психологічних праць увагу акцентовано на вивченні самооцінки, рівня домагань, мотивації досягнення успіху та уникнення невдач, і, відповідно, їх вплив на поведінку та діяльність особистості [1; 10; 12].

У положенні про успішність професійної діяльності, яка розроблена Є. Клімовим, основний акцент робиться на людину як суб'єкта, ініціатора ділової активності, початківця та творця справи. Основною проблемою є пристосування до певної соціальної організації та проблема самореалізації суб'єкта за допомогою ділової активності, інноваційності [4]. Так, А. Бандура, розглядаючи поняття саморегуляції, самоефективності діяльності особистості, стверджував, що важливо, аби особи-

стість відчувала власну ефективність [13]. Т. Чернявська пропонує розглядати поняття успіху через ментальну модель розвитку психологічних компетенцій успішної людини. Ментальна модель, яка є системним утворенням у структурі інтелекту, так звана тріада особистості, містить три підсистеми: ставлення до інших людей, до світу та до самого себе. У її структурі поєднуються інтелектуально-діяльнісні складники, які пов'язані зі структурою та досвідом індивіда. Автор розглядає ментальну модель дорослої людини як ресурсний центр. Безперечно, ресурсність особистості – важливий фактор її успішності. Ресурс проектує перспективу успіху, позаяк перспектива мотивує до подальшого особистісного та професійного зростання, що виявляється в особистісно-професійній зрілості індивіда, впливає на його емоційний стан, регулює суб'єкт-суб'єктні стосунки. Особистісна зрілість включає такі компоненти, як відповідальність, позитивне ставлення до себе та до людей, терпимість, потреба в саморозвитку, прагнення до максимально повної самореалізації, наявність власної життєвої філософії. Високий рівень особистісної зрілості забезпечує і професійну зрілість [11].

В одній з праць Ж. Вірної знаходимо диференціацію підходів щодо розгляду проблеми успішності в професійній діяльності, які існують в психології професійного становлення особистості. Нею розглянуто два напрямки її вивчення, а саме як проблема успішності діяльності та конкретних дій і як проблема особистісної успішності [3]. Ці аспекти можуть аналізуватися самостійно, а можуть бути об'єднані в науковому дослідженні з огляду на те, що вони доповнюють один одного.

Успішність особистості завжди проявляється в поведінці та діяльності людини і детермінується суб'єктивними та об'єктивними діалектично взаємопов'язаними факторами. Тому ми відразу акцентуємо увагу на детермінантах успішності діяльності.

По-перше, це зовнішні соціальні умови, які забезпечують можливість або неможливість власне діяльності, а також можуть сприяти або перешкоджати успішному її перебігу. Уважається, що соціальна детермінація досягнення успіху забезпечує можливість активності, вибору, відповідальності, отримання людиною позитивного досвіду під час виконання професійної діяльності, а також формування ціннісних орієнтацій, які визначають рівень особистісної активності та спрямованості.

По-друге, це особистість. Завдяки дослідженням і теоретичним узагальненням

можна виділити такі особливості особистості, яка здатна досягнути успіху: психічне здоров'я, що дає змогу протистояти можливому негативному впливу ззовні та використовувати реальні зовнішні можливості, орієнтація на успіх, висока самооцінка, наявність суб'єктивного контролю за ситуацією, висока активність, яку зумовлено прагненням пізнати свої можливості та реалізувати їх [3; 15].

Аналіз психологічних досліджень, присвячений вивченню різних аспектів проблеми успіху й успішності, приводить до висновків, що зарубіжні науковці орієнтовані на вивчення феномену успішності особистості в цілому, а роботи вітчизняних психологів здебільшого зосереджені на вивченні різних аспектів успішності індивідуальної та спільної діяльності [1; 3; 11; 15].

Особливістю сучасного процесу досягнення успішності є її інтеріоризація: активаторами процесу успішності в житті людини найчастіше є її власні думки, слова, вчинки, ментальні настанови; очікування зовнішнього схвалення; особа виявляє себе відкритою, саморегулюючою системою з власними критеріями оцінки ефективності процесу досягнення успіху без перекладання відповідальності на інших людей чи обставини; кожна подія життя людини сама по собі є аксіологічно нейтральною, а вирішальну роль у визначенні успішності особи має її особистісне, суб'єктивне ставлення до того, що відбувається, її власна оцінка подій, від чого залежить і загальне визнання.

Щодо фіксації основних позицій вивчення успішності професійної діяльності, то слід обов'язково зазначити вивчення типології життєвих історій суб'єкта, професійна діяльність яких відрізняється за фактором успішності; вивчення типології життєвих історій суб'єкта залежно від способу взаємодії особистості з соціумом і професійними вимогами; вивчення соціально-історичної ситуації, від якої залежить характер і зміст взаємодії особистості та професійних вимог.

Успіх особистості в особистому житті, зокрема в родині, у більшості випадків забезпечує їй можливість бути щасливою, отримувати насолоду від життя, але щоб це щастя було довготривалим, стабільним, необхідні матеріальні джерела існування, які визначають економічний статус людини. Саме економічний статус людини є одним з досить цікавих аспектів розгляду забезпечення економічної безпеки особистості, для якої принциповими є межові значення показників, вихід за рамки яких викликає появу руйнівних, неконтрольова-

них процесів. Такими показниками, наприклад, можуть бути середній дохід людини та середньомісячна заробітна плата. Рівень економічної безпеки особистості залежить від того, наскільки ефективно вона може уникнути можливих загроз і ліквідувати негативні наслідки деяких складових зовнішнього середовища. Тому, коли йдеться про економічну успішну особистість, переважно підсумовуються її основні вміння уникнення деструктивних економічних впливів, серед яких: звуження кола інтересів, скорочення участі в значущих видах діяльності; неконтрольовані дії, що суперечать інтересам і цінностям людини; неможливість здійснення свідомого вибору; відмова від активної економічної поведінки; роздратованість і агресивність; неадекватна реакція; стомлюваність і відчуття жаху; порушення почуття безпеки, впевненості в майбутньому; відчуття економічної та соціальної незахищеності; відчуття загрози безпеці існування людини як повноцінного громадянина і особистості [2].

У своєму аналітичному огляді *економічної успішності особистості* в центр уваги було поставлено професійно-кваліфікаційні координати фахівця, які передусім стосуються його тенденційних особливостей кар'єрного зростання, а саме: людина усвідомлено прагне здобути професію, вимоги якої передбачають роль, що відповідає її уявленням про себе [14]. Характеризуючи тип кар'єри, беруть до уваги як послідовність, частоту та тривалість обраної професійної діяльності, так і досягнутий рівень професійної майстерності. Тому більш сучасне розуміння кар'єри включає в себе не тільки успішність у певній професійній діяльності, а й успішність усього життя. У такому контексті стає зрозумілим, чому, говорячи про соціальний індекс стратифікації, мають на увазі такі професійні категорії: 1) вищі керівники, власники великих концернів та спеціалісти вищої кваліфікації; 2) менеджери бізнесу, власники середнього за розміром бізнесу та спеціалісти менш високої кваліфікації; 3) адміністративний персонал, власники невеликого незалежного бізнесу та спеціалісти мінімальної кваліфікації; 4) клерки та торгові працівники, техніки та хазяї бізнесу; 5) кваліфіковані наймані працівники фізичної праці [8, с. 44].

Таким чином, якщо необхідними та достатніми умовами забезпечення економічної безпеки особистості можна вважати задоволення потреб самозбереження, самовідтворення і саморозвитку, своєчасне прогнозування та ідентифікацію переходу нейтрального елемента середовища в

розряд потенційної небезпеки, а потенційної небезпеки – в актуальну загрозу, захист людини від різних типів загроз, то основними критеріями економічної успішності особистості є задоволеність якістю життя, впевненість у майбутньому, стійкість до інформаційних, економічних і політичних впливів, захист базових цінностей та інтересів, джерел духовного та матеріального добробуту, задоволеність станом власної економічної безпеки.

Узагальнюючи проведений теоретичний екскурс у проблему економічної успішності особистості та матеріал систематизації центральних позицій її професійно-кваліфікаційних характеристик, можемо зробити висновок щодо внутрішніх умов особистісної реалізації економічної успішності, серед яких: баланс особистого (чоловічого і жіночого начал) і професійного; вибір близької, відносно легкодосяжної мети як зачіпки, гарантії успіху, яка є частиною, елементом довготривалої життєвої перспективи (сенсу життя); наявність емоційної родинної підтримки, що формує певну «силу Я» особистості як регулюючу функцію в нестандартних ситуаціях взаємодії, вміння будувати продуктивні стосунки з іншими людьми, вступати в контакт і виходити з нього; фізичне та психічне здоров'я, яке допомагає зосереджувати увагу на предметі діяльності без центрації на власному Я; здатність сприймати не тільки приємну, але й негативну інформацію, визнання помилок, що є специфічним поштовхом до самовдосконалення; вироблення стійкого інтересу до обраного предмету діяльності, розвиненість просторової уяви, цілеспрямованість, мотивування потреби в успіху; стимулювання творчих здібностей, нестандартних рішень поставлених задач в інтенсивній міжособистісній взаємодії; вміння використовувати резерви середовища та пошукову активність з метою знаходження відповідного стійкого інтересу до середовища; раціональне використання часу, нефіксованість на минулих подіях.

Таким чином, економічна успішність особистості як потужна зовнішня оцінка певного економічного статусу в характеристиках процесу діяльності та спілкування, у внутрішніх переживаннях людини проявляється через певне задоволення, впевненість, розслабленість, завершеність справи тощо.

Висновки і перспективи дослідження. Економічна успішність особистості як ознака її економічної безпеки є підтримуючим фактором розвитку особистісного благополуччя людини. Поступове дослідження структурно-функціональних харак-

теристик економічної успішності суттєво поглибить аспекти вивчення внутрішнього світу людини, а отже, наблизить цей психологічний аспект до соціально-економічних та політичних процесів у державі в контексті її зміцнення і захисту. Для подальшого вивчення проблеми вважаємо перспективними дослідження економічної успішності особистості в контексті верифікації впливу оптимальних умов для реалізації державних і приватних економічних інтересів задля загальної психологічної стабільності кожної окремої людини як суб'єкта економічної сфери діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Асмолов А. Психология личности / А. Асмолов. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 367 с.
2. Безпека життєдіяльності : [підр. для студ. вищих навч. закл.] / кол. авторів; за ред. І. Коцана. – Харків : Фолио, 2014. – 462 с.
3. Вірна Ж. До проблеми професійної успішності практикуючого психолога / Ж. Вірна. – Психологічні перспективи. – Луцьк : РВВ Вежа Волин. держ. ун-ту ім. Л.Українки. – 2002. – Випуск 2. – С. 132–140.
4. Климов Е. Образ мира в разнотипных профессиях : [учеб. пособие] / Е. Климов. – М. : Изд-во МГУ, 1995. – 224 с.
5. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу. – СПб. : Питер, 2007. – 352 с.
6. Олпорт Г. Становление личности : избр. тр. / Г. Олпорт. – М. : Смысл, 2002. – 462 с.
7. Роджерс К. Искусство консультирования и терапии / К. Роджерс. – М. : Апрель Пресс, 2002. – 976 с.
8. Соціальні структури і особистість: дослідження Мелвіна Л. Кона і його співпрацівників / пер. з англ. за наук. ред. В. Хмелька; Київ. міжнар. Ін-т соціології. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 559 с.
9. Фромм Э. Душа человека / Э. Фромм. – М. : Республика, 1992. – 430 с.
10. Хекхаузен Х. Психология мотивации достижения : пер. с англ. / Х. Хекхаузен. – СПб. : Речь, 2001. – 238 с.
11. Чернявская Т. Психология успешности личности в бизнесе: [монография] / Т. Чернявская. – О. : Астропринт, 2010. – 286 с.
12. Atkinson J. W. An Introduction to Motivation / J.W. Atkinson. – New York, 1964. – P. 241–252.
13. Bandura A. Regulation of cognitive process through perceived self-efficacy / A. Bandura // Development Psychology. – 1989. – Vol. 25. – P. 729–735.
14. Super D.E. Synthesis: or is it distillation / D.E. Super // The personal and guidance journal. – 1983. – Vol. 61. – № 8. – P. 508–512.
15. Virna Zh. Success achievement motivation as the determinant of professional self-determination of engineering students / Zh. Virna, A. Hubina / – Modern tendencies in pedagogical education and science of Ukraine and Israel: The way to integration. – Ariel : Ariel University Center of Samaria. – 2014. – Issue № 5. – P. 464–471.